

Юрій ГОЦУЛЯК¹,
Ольга ТУРЧЕНКО²

ПОНЯТТЯ ОСОБИСТОГО ЖИТТЯ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Присвячено аналізу та розкриттю доктринального та нормативно-правового змісту поняття «особисте життя» як основи відповідного конституційного права. Проаналізовано етимологію термінів «приватний» та «особистий», з якої випливає, що ці поняття практично тотожні за змістом, однак робиться висновок, що поняття «особистий» має виключну індивідуальну прив'язку та контекст до особистості, а «приватний» додатково стосується відмежування особистого від суспільного та державного, тому з правового контексту категорія приватного життя є більш широкою. З'ясовано, що особисте життя може розумітися як окреслення виключних кордонів певних сфер буття людини, що мають повну їй приналежність. Однак окреслення цих горизонтів допоки дає лише розуміння внутрішнього боку особистого життя, коли ж ми вводимо категорію приватності стає зрозумілою, від чого саме слід відмежовуватися, від суспільства та держави. Досліджено окремі положення природно-правового

¹ доктор юридичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри теорії, історії держави і права та філософії права,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
y.hotsulyak@donnu.edu.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-6765-4592>.

² кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
turchenko@donnu.edu.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-7446-1289>.

вчення Т. Гоббса, зокрема: узагальнення, що особистий вимір права починається із теоретичної спекуляції, що корелюється із початковим вродженим природним егоїзмом людини, так званого «права на все» як теоретичної початкової абсолютизації приватної власності. Наголошується на тому, що особисте правове начало закладено в бутті людини за природою, втім, не будь-яке особисте є правовим. Для розміщення приватного у правовому просторі потрібні обмеження, які Т. Гоббс визначає як перенесення та зречення абсолютного права на все. Сформульовано висновок, що важливе значення для утвердження категорії приватного життя у правосвідомості має природний закон договору, що дозволяє виділити об'єктивне та суб'єктивне, державне, суспільне та особисте у правовому житті людини. Аргументується, що завдяки розгортанню природного закону власності у правосвідомості буття людини не обмежується лише її фактичною данністю, воно охоплює особливості співжиття та ставлення до тих або тих речей, як це відбувається у випадку із особистим життям та потребою в його захисті.

Ключові слова: особисте життя, приватне життя, право, доктрина.

Стаття 1 Загальної декларації прав людини ООН 1948 року закріплює, що всі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності та правах, що виключає взаємозв'язок походження та існування прав людини з наявністю громадянства конкретної держави, з її політикою та особливостями національного законодавства.

Віденською декларацією і програмою дій, що схвалена Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1993 року, проголошено, що «всі права людини є універсальними, взаємозалежними й взаємопов'язаними», відповідно на державу покладається обов'язок, незалежно від економічних, політичних і культурних систем, заохочувати й захищати всі права людини й основні свободи. Найпереконливішим доказом реалістичності цього принципу є кількість держав, які схвалили ці нормативні документи ООН [1, с. 10].

На сьогодні питання прав людини, їх закріплення, гарантування, забезпечення можливості їх реалізації є актуальними. З одного боку, постійно збільшується кількість міжнародних та національних норм, які захищають права людини, з іншого — ефективність та реальність їхньої реалізації залишається на тому ж рівні.

В умовах глобалізації, розвитку інформаційного суспільства, діджиталізації, відкритості та прозорості суспільного життя все гостріше постає питання захисту особистого життя людини. У цьому сенсі не можна не згадати тезу Фернанда Воліо, що всі права людини є аспектами права на приватність (*right to privacy*) в певному їхньому розумінні [2, с. 112].

Метою статті є дослідження окремих доктринальних та нормативно-правових аспектів категорії «особисте життя».

Поняття особистого життя для належного розгортання атрибутів правового буття, реалізації принципів свободи, власності, рівності має вкрай

важливе значення, оскільки виокремлення приватного виміру життя людини дозволяє повноцінно констатувати положення про становлення індивіда як правової особистості, про визнання і захист її природи. Однак для повноцінного розуміння цінності особистого та приватного для правової реальності необхідно повернутись до доктринальних витоків, що слугували началом повноцінного дискурсу про приватне життя людини, взагалі про особистий вимір правового буття. Такими джерелами є природно-правові теорії Т. Гоббса, Дж. Локка, Г. Гроція. Саме природне право почало вперше серйозно розглядати людину, її характеристики як ключове джерело правового змісту. Виокремлюючи природні закони зі свідомості закладених вихідних ознак людини, філософи виділяли окреме особисте начало у праві, тим самим додаючи до державного та суспільного ще й особистісний вимір. Варто звернутись більш детально до положень окремих теорій, щоб мати змогу прослідкувати джерела обґрунтування категорії особисте життя у праві.

Втім, передусім логічним було б з'ясування етимології, загального тлумачення слів *приватний* та *особистий*. Так, Академічний тлумачний словник дає такі дефініції: «Приватний — належить окремій особі (особам); не державний, не суспільний, який стосується окремої особи (осіб); особистий, який не має офіційного значення» [3, с. 568]. Отже, ключовими детермінантами приватності є відокремленість від державного та суспільного начала і пряме віднесення до конкретної особи. Уже навіть зі звичайної етимології цього слова виокремлюється правова цінність категорії приватного життя, адже таким чином утверджується у правосвідомості розуміння не лише індивідуального, а й особистого джерела правових змістів. «Особистий — який є власністю окремої особи, безпосередньо належить їй; персональний, власний; який безпосередньо стосується якої-небудь особи, пов'язаний з нею» [3, с. 778]. Як бачимо, слова *приватний* та *особистий* можна розглядати як майже тотожні за змістом, втім, можна дійти висновку, що поняття «особистий» має виключну прив'язку та контекст у особі, а «приватний» ще й стосується відмежування від суспільного та державного, тому з позиції правової категорія приватного життя є більш емною. Відтак, особисте життя може розумітись як окреслення виключних кордонів певних сфер буття людини, що мають повну її приналежність, такі як: сімейне життя, особиста комунікація, інтимні стосунки, інформаційний складник (інформація про особу). Однак окреслення цих горизонтів допоки дає лише розуміння внутрішнього боку особистого життя, коли ж вводимо категорію приватності, стає зрозуміло, від чого саме ми відмежовуємось, а саме: від суспільства та держави, від їхнього втручання та посягання. Варто зазначити, що такі положення не завжди були самоочевидними правовими істинами, за ними стоїть серйозний правовий дискурс, який заснували різні школи природного права.

Природний закон завжди починається із чогось найзагальнішого, найочевиднішого, найбазовішого, щоб закласти міцний фундамент для подальшого дискурсу. Так, на думку Т. Гоббса, природний закон — це положення або правило, яке винайшов розум, згідно з яким людині заборонено вчиняти те, що може стати руйнівним фактором для її життя, або ж робити

те, що позбавляє її засобів для збереження власного буття, а також заборона нехтування тим, що може гарантувати її безпеку [4, с. 155]. Про кореляцію права та розуму також вказував Г. Гроцій, згідно з позицією якого природне право є приписом здорового глузду, який ідентифікує ту чи ту поведінку згідно з її відповідністю розумній природі чи протиріччя. Таким чином, діяльність визнається або морально необхідною або ганебною [5, с. 71]. Т. Гоббс задає найзагальніше питання правового буття, а саме: яке початкове обмеження та заборона можуть бути для людини самоочевидними? Одразу ж запрошується відповідь: не шкодити та не руйнувати те, що становить головну цінність — це життя людини. Отже, природний закон витікає, у першу чергу, з інстинкту самозбереження, небажання саморуйнування та самознищення, оскільки здоровий глузд та сам зміст життя цьому суперечить. Відтак особистість прагне збереження власного буття, що може відбуватись у трьох вимірах: особистому, суспільному (не вчиняти руйнівних дій щодо інших задля убезпечення себе від такого роду дій), державному (захист та обмеження втручання в особисте життя, як наслідок — визнання за людиною окремої особистості із приватним простором).

Для Т. Гоббса початковою точкою людської природи є правовий абсолютизм, первісне право на все. Таке положення виводиться із правового становлення людини, яка має первісну установку повної власності ще до розмежування на «власне та чуже». Особисте та приватне абсолютизується до моменту загрози власному існуванню. Отже, особистий вимір права починається із теоретичної спекуляції, пов'язаної із природним егоїзмом людини — права на все, як початкової абсолютизації приватної власності. Така первісна позиція є руйнівною, тому потребує обмеження, особисте, державне, суспільне не може бути приватною справою кожного, оскільки це руйнівний деструктивний шлях, що призведе до хаосу. Відтак особисте та приватне має бути спочатку обмеженим, але при цьому збереженим, щоб усі три правові начала могли бути збережені. Варто зауважити, що це не *tabula rasa* Дж. Локка, але і нормальне співбуття в такому стані не є можливим. Таким чином, необхідне обмеження.

«Що таке зречення права? Що таке перенесення права? ... Відмовитися від людського права на будь-яку річ, отже, позбутися свободи перешкоджати іншому користатися вигодою від свого права на те ж саме» [4, с. 156]. Слушно зауважує Т. О. Крижановська: «Т. Гоббс бачив людину як природного егоїста, налаштованого на задоволення власних бажань, а головне — на самозбереження, на утвердження на власному бутті» [6, с. 31]. Отже, те, що ми називаємо особистим, закладено в бутті людини від початку, втім, не будь-яке особисте є правовим. Для цього потрібні обмеження, які філософ називає перенесення та зречення частини абсолютного права на все. Однак, Т. Гоббс не врахував у цьому випадку зворотний момент, а саме: цінність обмеження державного начала щодо особистого, що, зрештою, і породило правову категорію особистого життя як гарантованого невтручання держави в окремі «священні» елементи буття людини. З державницької позиції, особистий абсолютизм потребує обмеження для реалізації атрибутів впорядкування, для належної комунікації, втім, за аналогією, можна провести мислений експеримент з позиції особистісної, яка навпаки

наголошує на обмеженні державного начала відносно приватного простору людини. Зречення від права на все не означає самопожертву, лише упорядкування співжиття, таким чином, відмова від абсолютної приватної власності передбачає і формування власного окремого приватного простору й обмеження в його втручання, а також збереження онтологічної тріади правової реальності «особистість—суспільство—держава».

Важливе значення для розкриття категорії приватного життя набуває природний закон договору, що дає можливість виокремити об'єктивне та суб'єктивне, державне, суспільне та особисте у правовому житті людини. Т. Гоббс переконаний, що цей закон взаємообмеження дає можливість конструктивної комунікації та виокремлення приватної сфери життя, оскільки відмова від права на всі речі покладає положення присутності «свого та чужого» у правовій екзистенції. Людина згідно із законом договору має вдовольнитися тією мірою свободи та приватності у ставленні до інших, яку б вона визнала за іншими стосовно самої себе [4, с. 156]. Це й же закон обґрунтовував і Г. Гроцій, який розумів його як певний порядок взаємних зобов'язань між людьми, що найбільшою мірою відповідає їхній природі [7, с. 18]. Відтак доходимо висновку, що особисте життя як право кожного стає можливим винятково як результат взаємообмеження, договірних відносин, тому що у протилежному випадку воно може стати не правом, а привілеєм, що суперечить принципу рівності та свободи.

Ключовий доктринальний внесок в утвердження приватного життя як правової категорії зробив саме Дж. Локк, який відстоював власність як невід'ємний атрибут буття людини, що походить від змісту самосвідомості й відмежування власного та інобуття. «Хоча земля і всі нижчі істоти належать спільно всім людям, однак кожна людина володіє деякою власністю, що полягає в її особистості, на яку ніхто, крім неї самої, не має жодних прав» [8, с. 277]. Самосвідомість людини влаштована так, що ми здатні відмежувати власне Я від решти феноменального світу, що породжує правовий горизонт належності-неналежності до власного буття тієї чи іншої речі. Так розгортання атрибуту власності у свідомості людини дозволяє природно сформувати поняття приватного життя як результат природного права. Саме завдяки категорії власності у правовому контексті буття людини не обмежується власне її тілом та поведінкою; воно охоплює особливості ставлення до явищ чи процесів, як у випадку із особистим життям та потребою в його захисті. Первісно людина може гарантовано утвердитись у лише одному виді власності — на самого себе, ми належимо точно самі собі, оскільки керуємо власною волею (діями, думками). Навіть такі форми, як рабство чи кріпацтво можуть обмежити свободу людини, але точно не її ментальну належність самій собі.

Важливий доктринальний внесок у розробку категорії приватності у праві через атрибут власності зробив Г. Гегель: «... у власності особа зімкнута сама з собою» [9, с. 329]. Так відбувається, оскільки категорія власності поєднує зовнішнє й особисте буття, тому що особа впускає річ в орбіту власної екзистенції. У такому випадку категорія приватне життя є більш влучною, якщо доктринально її виводити із категорії власності, а не, ска-

жимо, свободи чи договору. Як уже було вказано, навіть за своєю етимологією поняття «власність» уже означає те, що буття особистості не обмежується біологічним змістом, але й правовою належністю (суб'єкт розширює горизонт свого існування в речах, що йому належать). В об'єктивному світі речей має значення не лише психологічний та фізіологічний портрет людини, подекуди вони навіть не є найважливішими, а саме майновий портрет. Вкотре маємо констатувати, що через власність як правову сутність людини виокремлюється розуміння невід'ємності особистого життя в ментальному, комунікативному та матеріальному вимірах правового буття.

Таке розуміння особистого, приватного життя характерне для більшості регіональних стандартів прав людини. Так, Американська конвенція з прав людини 1969 року, в основі якої лежить фундаментальна, але юридично необов'язкова Американська декларація прав і обов'язків людини 1948 року, у ст. 4 гарантує кожній людині право на повагу до її життя, окремо закріплюючи право на особисте життя (ст. 11), право на ім'я, право на пересування та оселення (ст. 22) [10]. Ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року також гарантує кожному право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції; практика її застосування повністю відбиває процес впровадження вище викладених ідей у сучасне розуміння та розвиток поняття «приватне життя» в європейській правовій традиції [11].

Зазначимо, що Європейський суд з прав людини (далі — ЄСПЛ) дотепер не дав чіткого визначення поняттю «приватне життя», свідомо уникаючи таких спроб і надає перевагу зосередженню на конкретному питанні, або ж, враховуючи те, що поняття стикається з іншими сферами, які захищаються ст. 8 Європейської конвенції (сімейним життям, житлом, кореспонденцією), використовує загальний підхід, не конкретизуючи, який саме аспект був порушений, тобто розглядає недоторканність особистого життя не як суворе, чітко окреслене захищене коло, а як велику сферу з достатньо розмитими межами. Останні можуть ставати значно прозорішими, в міру того, як особисте життя зближується з громадською, політичною діяльністю.

Під час визначення обґрунтованості втручання в гарантоване право ЄСПЛ встановлює, наскільки мета і необхідність такого втручання відповідають конвенції та наскільки обмеженими є рамки дискреції держави. Межі дискреції повинні визначатися законодавством, а сфера її застосування залежить від двох основних аспектів — від фактичних обставин (конкретної ситуації) та від того, з якими інтересами вступають у конфлікт порушене чи обмежене право (рішення від 19 лютого 1997 р. у справі *Laskey, Jaggard and Brown v. the United Kingdom* [12]). Але при цьому винятки зі ст. 8 повинні трактуватися у вузькому значенні (рішення від 06 вересня 1978 р. у справі *Klass and others v. Germany* [13]). Так, у рішенні у справі *Авілкіна та інші проти Російської Федерації* від 14 травня 2013 р. ЄСПЛ наголошує на принциповій необхідності наявності чітких детальних норм, що регулюють сферу і порядок застосування заходів, а також наявність мі-

німального захисту щодо порядку надання відомостей, що складають персональні дані, оскільки завдяки цьому забезпечуються достатні гарантії проти можливого свавілля та зловживання правом.

Слід враховувати також позицію ЄСПЛ, що «коли внаслідок загальної політики або заходів окрема група опиняється в особливо невігідному положенні, не можна виключати, що це може бути визнано дискримінацією, незважаючи на те, що такий захід або політика не були спеціально спрямовані або націлені на цю групу» (рішення у справі *Hugh Jordan v. United Kingdom* 2001 року [14]). Відповідно, як наголошує Суд, національне право повинно передбачати належний правовий захист від свавілля і відповідно встановлювати з достатньою ясністю межі повноважень, наданих компетентним органам влади, порядок їх реалізації (*Авілкіна та інші проти Росії*, № 1585/09, § 35, 6 червня 2013 р. [15], *Раду проти Республіки Молдова*, № 50073/07, 15 квітня 2014 р. [16]), питання, які стосуються суб'єктивних прав осіб, повинні розглядатися і зважуватися лише на підставі закону, а не шляхом розсуду.

На аналогічні позиції наголошує і Комітет Міністрів Ради Європи у Рекомендації № R(80)2 щодо здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень, прийнятої 11 березня 1980 р., підкреслюючи, що при здійсненні дискреційних повноважень обмежувачим фактором є тільки закон і справедливість [17].

Отже, основні результати дослідження можна викласти в таких положеннях:

1. Поняття приватний та особистий можна розглядати як майже тожодні за змістом, втім, можна резюмувати, що поняття «особистий» має виняткову прив'язку та контекст в особі, а «приватний» ще й стосується відмежування від суспільного та державного, тому з правової позиції категорія «приватне життя» є більш емною.

2. Із доктрини Т. Гоббса випливає, що особистий вимір права починається із теоретичної спекуляції, пов'язаної із первісним природним егоїзмом людини — права на все, як початкової абсолютизації приватної власності. Те, що прийнято називати особистим, закладено в бутті людини від початку, втім не будь яке особисте є правовим. Для цього потрібні обмеження, які філософ називає перенесенням та зреченням частини абсолютного права на все.

3. Важливе значення для розкриття категорії приватного життя набуває природний закон договору, що дає можливість виокремити об'єктивно та суб'єктивно, державне, суспільне та особисте у правовому житті людини.

4. Завдяки природному закону власності у правовому контексті буття людини не обмежується лише її фізіологією та поведінкою; воно охоплює особливості ставлення до явищ чи процесів, як у випадку із особистим життям та потребою в його захисті.

Список використаних джерел

1. *Рабінович П.* Загальна декларація прав людини — вселюдський ідеал гуманізму (до 50-річчя прийняття). *Право України*. 1998. № 12. С. 8–14.

2. Volio F. Legal personality, privacy and the family. The International Bill of Rights. *The International Bill of Rights: the Covenant on Civil and Political Rights* / ed. L. Henkin. New York : Columbia University Press, 1981. Pp. 185–200.
3. Приватний. *Словник української мови* : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1976. Том 7. С. 568. *Академічний тлумачний словник української мови*. URL : <https://bit.ly/3VLqgqg>.
4. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. Київ : Дух і літера. 2000. 606 с.
5. Гроцій Г. О праве войны и мира. Репринт с изд. 1956 г. Москва : Ладомир, 1994. 868 с.
6. Крижановська Т. О. Конструктивно-процедурна модель соціальних інститутів в концепції Томаса Гоббса. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*. 2013. Вип. 40 (1). С. 29–37.
7. Заець А. П. Ідеї природного права у творчості Гуго Гроція. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 16–20.
8. Локк Дж. Два трактата о правлении. Сочинения в трех томах. Москва : Мысль, 1988. (Философское наследие. Т. 103). Т. 3. С. 135–406.
9. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. Москва : Мысль, 1977. Том 3. Философия духа. 471 с.
10. American Convention on Human Rights (Adopted at the Inter-American Specialized Conference on Human Rights, San José, Costa Rica, 22 November 1969). *Inter-American Commission on Human Rights*. URL : <https://bit.ly/35mArob>.
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <http://bit.ly/2V1LT1v>.
12. Case of Laskey and others v. The United Kingdom (Application no. 21627/93; 21628/93; 21974/93). Judgment, 19 February 1997. *The European Court of Human Rights*. URL : <https://bit.ly/3hj9TXu>.
13. Case of Klass and others v. Germany (Application no. 5029/71). Judgment, 6 September 1978. *The European Court of Human Rights*. URL : <https://bit.ly/3IoqJjN>.
14. Case of Hugh Jordan v. The United Kingdom (Application no. 24746/94). Judgment, 4 May 2001. *The European Court of Human Rights*. URL : <https://bit.ly/3vdaVg7>.
15. Case of Avilkina and others v. Russia (Application no. 1585/09). Judgment, 6 June 2013. *The European Court of Human Rights*. URL : <https://bit.ly/3544KAh>.
16. Case of Radu v. The Republic of Moldova (Application no. 50073/07). Judgment, 15 April 2014. *The European Court of Human Rights*. URL : <https://bit.ly/35spgKR>.
17. Recommendation no. R (80) 2 of The Committee of Ministers concerning the exercise of discretionary powers by administrative authorities (Adopted by the Committee of Ministers on 11 March 1980 at the 316th meeting of the Ministers' Deputies). *Council of Europe*. URL : <https://bit.ly/3pgghU5>.

Надійшла до редакції 11.07.2021

**Yurii HOTSULIAK,
Olha TURCHENKO**

Vasyl' Stus Donetsk National University

The Concept of Personal Life: Doctrinal and Normative Legal Aspect

The article is dedicated to the analysis and disclosure of the doctrinal and normative legal content of the concept of private life as the basis of relevant constitutional law. The authors analyze the etymology of the words «private» and «personal», where it is implied the concept of their practical identity in meaning, but it is also concluded that the concept of «personal» has an exclusive peculiar relationship and context to the individual, and the concept of «private» is related to the delimitation the personal from the common and state. That is why the category of private life is broader in the legal context. It was found that personal life can be understood as the separation of the exclusive boundaries of certain areas of human existence that have full belonging to being. However, the selection of these horizons so far gives only an understanding of the inner side of personal life, but when we introduce the category of privacy, it becomes clear what exactly we are separated from, namely, from society and the state. The authors research the certain statements of Hobbes's natural law doctrine in particular the generalization that the personal dimension of law begins with theoretical speculation which correlates with the initial innate natural human selfishness, the so-called «right to everything» as a theoretical initial absolutisation of private property. The article points out that the personal legal principle is inherent in human existence by nature, but not every personal thing is legal. The placement of a private element in the legal space requires restrictions which T. Hobbes defines as the transference and renunciation of the absolute right to everything. The authors conclude that the natural law of treaty is important for establishing the category of private life in legal consciousness, which allows to distinguish between objective and subjective, state, public and personal in the legal life of a human. The article states that due to the deployment of the property natural law in the legal consciousness, human being is not limited to the fact of its existence, but also the peculiarities of coexistence and attitude to these or other things, as it happens with personal life and the necessity for its protection.

Keywords: *personal life, private life, law, doctrine.*